

***Олексій Ясь
Київ***

Стиль мислення – метафора та інструмент

Поняття „стиль мислення” викликає різноманітні асоціації та відчуття в академічному середовищі. Своєрідне сприйняття та тлумачення цієї дефініції спостерігаємо не тільки в багатьох наукових студіях, а й узагалі на вербальному рівні.

Зокрема, стиль мислення використовують для відображення інтелектуальної неповторності різних видів творчої діяльності включно з соціокультурними умовами її побутування. Адже зазначений термін містить величезний інструментальний потенціал для методологічних трансформацій та концептуальних рефлексій. Відтак багатство асоціацій продукує розмаїття контекстів, в яких застосовується це поняття.

Більше того, така широка циркуляція перетворює стиль мислення у вельми популярну метафору, якою послугується чимало науковців.

Її привабливість, мабуть пов’язана зі змістовим динамізмом, що дозволяє досить вільно використовувати цю дефініцію в інструментальному плані, кардинально змінювати ракурс висвітлення незалежно від ступеня загальності тієї чи іншої дослідницької проблематики.

Взагалі вказаний термін уживають для окреслення індивідуального візерунку творчості конкретного вченого або мислителя, стереотипних норм і соціопсихологічних, ціннісних установок у дослідницькій праці, світоглядних та методологічних орієнтацій у межах наукових напрямів і шкіл, врешті-решт для позначення своєрідної соціо- й етнокультурної матриці тієї чи іншої доби наукової та суспільно-політичної думки.

Таким чином, стиль мислення посідає чільне місце в понятійній сітці сучасних наукознавчих досліджень, позаяк належить до важливих інструментів філософії та історії науки. Вочевидь мінливість інструментального застосування зазначеного терміна стосовно різноманітних об'єктів вивчення суттєво ускладнює його змістовну локалізацію.

Вона звичайно залежить від тієї термінологічної конструкції, в яку вмонтовують означене поняття, але вповні не вичерпується призначеною сферою вжитку. За великим рахунком йдеться про самобутній баланс авторських пріоритетів та поворотів думки, що визначається низкою сформульованих питань, покладених до основи відповідної дослідницької програми.

Втім, попри дослідницькі устремління, які відображаються в інструментальному використанні зазначеної дефініції, залишається досить широкий простір стосовно її тлумачення, що виявляється в розмитих змістовних межах.

Щодо діапазону функціонального призначення поняття „стиль мислення”, то останній сприймається у надзвичайно широкому розумінні.

Зрештою, очевидна поліфункціональність цієї дефініції значною мірою формується тими численними контекстами, в яких вона вживається в наукових студіях. Водночас багатство потенційних сенсів та сфер застосування вказаного поняття зумовлює його функціональний синкретизм.

Впадає в очі й надзвичайна метафоричність зазначеного терміна, особливо для позначення явищ і процесів, що відбуваються у відмінних, але перехресних сферах буття. Ця нелінійна, полівимірна взаємодія з різними ступенями інтенсивності породжує надзвичайно динамічну, інколи калейдоскопічну зміну контекстів розгляду. Відтак виникає потреба в особливій пластичності в мовних засобах, щоб адекватно передати складні соціокультурні, соціопсихологічні механізми взаємодії та їхні багатоманітні смисли.

Невипадково існує навіть своєрідний метафоричний ряд схожих похідних дефініцій, утворених від родового поняття „стиль”, які досить поширені на теренах соціогуманітаристики: стиль життя, стиль керівництва, стиль культури, стиль лідерства, стиль людини, стиль поведінки, стиль пояснень, стиль праці, стиль урядування та ін.¹

¹ Джери Девид, Джери Джулія. Большой толковый социологический словарь: В 2 т. – М., 1999. – Т.2. – С.297; Майерс Д. Социальная психология: Пер с англ. – С.-Петербург-Москва-Харьков-Минск, 1997. – С.680; Психология. Словарь/ Под общ.

Зокрема, слід згадати про значення теорії стилів життя для вивчення культурної історії повсякденності².

Наразі доцільно наголосити, що кожне з названих похідних понять зберігає стійке і zarazом універсальне смислове ядро родової основи попри мінливість інструментального застосування та функціонального призначення цієї низки термінів. Заразом варто вести мову про репрезентацію певної змістовної сутності (соціокультурної, ціннісної, гносеологічної, онтологічної, ідеологічної та ін.), яка формується завдяки функціональній цілісності похідних термінів. Змістовні сегменти останніх звичайно різняться ступенем загальності стильових ознак, залежно від їхнього способу представлення й адресної спрямованості, але все ж таки тяжіють до своєї первинної основи.

Такою, в найзагальніших рисах, постає дефініція „стиль мислення” при першому розгляді.

Родовий термін „стиль” походить від грецького слова *στυλός* (лат. *stilus, stylus*), що первісно означало стебло. З поширенням писемності ним стали називати паличку для письма з кістки або металу, загострену з одного кінця, щоб шкрябати на восковій дошці, та тупу, у вигляді лопаточки чи шару, з іншого кінця, щоб витирати написане.

Звідси походить давній вираз „обернути стиль”, тобто витерти написане на воску.

Незабаром латинське *stilus* вже застосовують для позначення письмових вправ, а згодом воно переходить з практики письма в сферу мови – античної риторики та поезики³. Відтак стиль стає явищем мови.

Цим словом позначали літературну мову, індивідуальну творчу манеру письменника чи оратора тощо. Іноді його використовували в оціночному значенні.

Приміром, Теофан Прокопович, автор відомого трактату про риторичне мистецтво, вважав, що стиль – це гарна, правильна,

ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. – М., 1990. – С.385; Політологічний енциклопедичний словник/ За ред. Ю.С.Шемшученка, В.Д.Бабкіна; упоряд. В.П.Горбатенко, А.Г.Саприкін. – К., 1997. – С.340.

² Дингес М. Историческая антропология и социальная история: через теорию «стиля жизни» к «культурной истории повседневности»// Одиссей. Человек в истории. 2000. История в сослагательном наклонении?. – М., 2000. – С.106-110.

³ Новик И.Б. Системный стиль мышления (особенности познания и управления в сложных системах). – М., 1986. – С.4.

вишукана та виразна мова, яка застосовується адекватно до тих чи інших обставин⁴.

Згодом споглядаємо диференціацію різних значень цього поняття. Термін „стиль” уживають для позначення складу мови, особливостей її використання в поезії та прозі, зображувальних мовних засобів, зокрема різноманітних тропів і фігур, типів та форм мови тощо⁵. Відбувається специфікація різноманітних смислів стилю на багатьох рівнях функціонування мови: персональному, груповому, жанровому, хронологічному, етнокультурному, соціальному, дисциплінарному тощо.

Пізніше викристалізовується розуміння художнього стилю як явища мистецтва та культури.

Втім, останнє вирізнялося мінливістю ознак, залежно від виду мистецтва або пам'яток культури, які породжували неабияке розмаїття інтерпретацій та оцінок.

Приміром, у мистецтвознавстві стиль розглядали як сукупність чинників й ознак, які об'єднували творчість низки митців, споріднену за тематикою та способом художнього відтворення світу.

У літературознавстві стиль, переважно пов'язували з самобутньою творчою особистістю – автором з неповторним письмом і світосприйняттям, оригінальним художнім та естетичним досвідом, які власне й утворюють стилетвірні чинники. Зазвичай саме така постать виступала як фундатор чи співзасновник літературно-стильового напрямку чи течії.

Зрештою, в мистецтвознавстві та літературознавстві поступово трансформується тлумачення поняття „стиль”: від трактування цієї дефініції як сукупності певних ознак у формі і змісті, технічних прийомів та засобах мистецького вираження, цілісності образної системи до його розуміння як певного типу художнього бачення і мислення, як спосіб осягнення світу та місця людини в ньому.

Наразі важливого значення набула організуюча функція стилю, яка вимагала розглядати фрагмент твору або уривок тексту з перспективи стильової цілісності. Відтак часто-густо окрема ознака асоціювалася з відповідним мистецьким явищем, тобто способом і формою художнього мислення – стилем.

⁴ Прокопович Ф. Філософські твори: У 3 т. – К., 1979. – Т.1: Про риторичне мистецтво. Різні сентенції. – С.241.

⁵ Соколов А.Н. Теория стиля. – М., 1968. – С.5.

Водночас склалося два основних тлумачення стилю: мовознавче, лінгвістичне та мистецько-художнє. Вони хоча й співвідносилися між собою, але мали відмінні площини циркуляції.

В історичній науці проблема стилю також посідала чільне місце, позаяк історіописання тривалий час розглядалося як різновид літературної творчості. Більше того, стильове вираження, стилізація творчості історика стала засадною основою романтичної історіографії. Адже за канонами романтизму мистецько-естетичне відтворення, оживлення минулого виступало власне як метод пізнання⁶. Відтак харківський учений Михайло Петров уважав, що романтизм ушляхетнив та опоетизував історичний виклад⁷.

Невипадково дехто з істориків (приміром Георг Гервінус⁸), присвятив художньому трактуванню історії спеціальні студії. Зі становленням академічної історіографії проблеми стилю поступово відсуваються на другий план і {вилучити повтор – друге слово поступово} трансформуються у питання форм викладу матеріалу.

Саме в такому сенсі вони розглядаються у класичній праці німецького історика Йоганна Дройзена⁹. Тож розробкою теорії стилів найбільше переймалися дослідники історії мистецтва та літератури.

Зрештою, літературна та мистецька минувшина стали висвітлюватися з перспективи чергування і змагання стилів, а за великим рахунком – способів художнього мислення та світосприйняття.

Показовою в зазначеному відношенні є думка відомого німецького історика та мистецтвознавця Генріха Вельфліна, який розглядав історію модерного мистецтва з перспективи внутрішнього розуміння природної зміни різних форм бачення. Водночас він уважав, що стиль є перш за все відображенням настроїв доби та народу, з одного боку, і виразом особистого темпераменту митця, з іншого¹⁰.

Побутувало й чимало інших трактувань означеного поняття, зорієнтованих на відбиття особливостей художнього мислення та

⁶ Реизов Б.Г. Французская романтическая историография (1815-1830)/ Отв. ред. А.Л.Дымшиц. – Л., 1956. – С.52.

⁷ Петров М. Новейшая национальная историография в Германии, Англии и Франции: Сравнительный историко-библиографический обзор. – Харьков, 1861. – С.16.

⁸ Гервинус Г.Г. Принципы историографии (Лейпциг, 1837)// Автобиография Гервинуса/ Пер. Э.Циммермана; изд. К.Г.Солдатенкова. – М., [1895]. – С.295-342.

⁹ Дройзен И.Г. Энциклопедия и методология истории// Дройзен И.Г. Историка/ Пер. с нем. Г.И.Федоровой; под ред. Д.В.Скляднева. – СПб., 2004. – С.394-446.

¹⁰ Вельфлин Г. Основные понятия истории искусств. Проблема эволюции стиля в новом искусстве: Пер. с нем. А.А.Франковского. – СПб., 1994. – С.16.

різноманітних умов і обставин його реалізації. Відтак, стиль стає важливим операційним терміном не тільки в літературознавстві та мистецтвознавстві, а й на теренах інших соціогуманітарних дисциплін.

Це триумфальне поширення стильового підходу з перспективи часу досить влучно схарактеризував український філософ та літературознавець Дмитро Чижевський: „Історія мистецтва в значній мірі стає історією „стилів”, себто історією зміни певних для кожної доби характеристичних, рис мистецької творчості. Помалу ця тенденція дослідження переходить до історії інших сфер культури, зокрема, до історії інших мистецтв, не лише образотворчих – малярства, архітектури та скульптури. Зустрічаємо дослідження зміни стилів у музиці й літературі. Помалу ця тенденція охоплює й вищі сфери духовної творчості – зокрема, історію філософії, а поруч з цим і „нижчі” сфери культурної історії, що почасти тісно зв’язані з історією мистецтва, як, напр. історія „побуту” тощо. Не бракує вже і спроб подати хоч би характеристики окремих епох, якщо не всієї цілості історичного розвитку, за їх „стилем”¹¹.

Отже, до культурологічної мутації родового поняття „стиль” на зламі XIX – XX ст. залишався ще один, але вкрай важливий крок.

Теорії „стилів мислення”

Карла Маннгейма та Людвіка Флека

Кардинальні зрушення в соціогуманітаристиці спричинив неокантіанський поворот. Він не тільки трансформував підставові уявлення в цій царині, яку відтепер ототожнювали з науками про культуру/дух та світом цінностей¹², а й впровадив інструментальне розуміння ролі і функцій понять та категорій.

Засадним положенням цієї версії трансцендентального ідеалізму була думка про внутрішній зв’язок між об’єктами чи предметами, який не залежить від емпіричного спостереження, а конструюється у свідомості через поняття, що власне формують зміст знання.

Вже на початку XX ст. стиль стає одним із головних понять тогочасної естетики та культурології, з якою пов’язується загальний образ („обличчя”) певної культурної/духовної доби.

¹¹ Чижевський Д. Культурно-історичні епохи // Чижевський Д. Філософські твори: У 4 т./ Під загальною ред. В.Лісового. – К., 2005. – Т.2: Між інтелектом і культурою: Дослідження з історії української філософії. – С.27.

¹² Савельєва И.М., Полетаєв А.В. Знание о прошлом: теория и история: В 2 т. – СПб., 2003. – Т. 1: Конструирование прошлого. – С.129, 184.

В такому сенсі його вживає, наприклад, Освальд Шпенглер¹³, який навіть використовує термін „стиль культури”¹⁴. Відтак родові поняття „стиль” та похідні дефініції дедалі ширше застосовуються для позначення соціокультурної єдності різноманітних форм, явищ та процесів з обсягу людського буття, врешті-решт для конструювання цілісного образу тієї чи тієї епохи.

Та найприкметнішою рисою тодішньої пізнавальної ситуації була переорієнтація вчених-гуманітаріїв на вивчення повсякденності соціального життя, його культурного тла та пов’язаних з ними колективних і індивідуальних свідомостей.

Саме на перехресті неокантіанської парадигми та соціоцентричної традиції пізнання у першій третині ХХ ст. відбулася формалізація похідного поняття „стиль мислення”.

Втім, питання щодо впровадження цієї дефініції потребує уточнення. Зазвичай її поширення пов’язують з теорією „стилів людського мислення” німецького соціолога та філософа угорського походження Карла Маннгейма.

Втім, майже одночасно з німецьким ученим цей термін використовував польський лікар та філософ єврейського походження Людвік Флек¹⁵ і деякі інші науковці.

Нині цього вченого, до речі львів’янина за походженням (Флек народився і тривалий час мешкав і працював у Львові)¹⁶ вважають попередником ідей постпозитивізму в філософії та соціології науки¹⁷.

Зауважимо, що в радянському наукознавстві тривалий час заслугу введення до широкого обігу поняття „стиль мислення” приписували німецькому фізику Максу Борну. Зокрема, покликувалися на його відому працю „Стан ідей у фізиці” (1953)¹⁸.

¹³ Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории: В 2 т./ Вступ. ст., прим. и пер. с нем. К.А.Свасьяна. – М., 1993. – Т.1: Гештальт и действительность. – С.367-370.

¹⁴ Там же. – С.373.

¹⁵ Флек Л. Возникновение и развитие научного факта: Введение в теорию стиля мышления и мыслительного коллектива/ Сост. и предисл., пер. с англ., нем. и польск. яз., общая ред. В.Н.Поруса. – М., 1999. – 220 с.

¹⁶ Див. докладніше: Чорновіл І. Я, Людвік Флек, жид, мікробіолог...?// <http://mynews-in.net/news/society/2006/07/13/1049168.html>

¹⁷ Келле В.Ж. Флек Людвик// Современная западная социология: Словарь. – М., 1990. – С.371.

¹⁸ Семакова З.М. Современный стиль научного мышления и его роль в активизации исследовательской деятельности// Понятие деятельности в философской науке/ Ред. В.Н.Сагатовский. – Томск, 1978. – С.192; Кравец А.С. Стиль научного мышления как понятие и реальный научный феномен// Стиль мышления как выражение единства

Борн посилався на листування зі своїм колегою швейцарським фізиком-теоретиком Вольфгангом Паулі та застосовував цей термін для означення „загальних тенденцій думки, що повільно змінюються та створюють певні філософські періоди з характерними для них ідеями у всіх областях людської діяльності, в тому числі і в науці”¹⁹. Фактично для Борна стиль мислення – це філософське обличчя доби, яке визначає її культурні засади.

Слід наголосити, що і сам Паулі був ученим зі здатністю до широкої філософської рефлексії, який не цурався застосовувати здобутки соціогуманітаристики у студіях з історії фізики та природознавства. Приміром, він уживав термін „архетип” уведений до наукового обігу швейцарським психологом та філософом Карлом Густавом Юнгом у 1919 р.²⁰

Отже, можемо припустити, що поява поняття „стиль мислення” була результатом колективної творчості на міждисциплінарному рівні.

Первісно, ця термінологічна новація, мабуть постала в контексті спроб К.Маннгейма виокремити групові стереотипи мислення, породжені відповідним соціальним середовищем. За великим рахунком йшлося про складне сполучення соціальних, культурних та психологічних чинників, які продукували сталі норми свідомості, що складала суб’єктивний образ – „консервативний стиль мислення”²¹.

Маннгейм уважав, що соціальне буття – є складним історичним процесом, який у різні епохи породжує відмінні життєві доміанти, що можуть мати економічний, релігійний та інший характер. Вони і визначають стиль епохи. На його думку, в межах тієї чи іншої доби існують відмінні соціальні констеляції, які зумовлюють існування різних „стилів мислення” або „розумових позицій”.

Власне теорія німецького вченого, очевидно виникла на підставі аналізу перехресних контекстів стилю як естетичної та соціологічної

научного знання/ Научн. ред. А.С.Кравец, В.А.Сидоркин. – Воронеж, 1981. – С.5; Новик И.Б. Стиль мышления и прогресс научного познания// Философия, естествознание, социальное развитие/ Отв. ред. Ю.В.Сачков. – М., 1989. – С.187; та ін.

¹⁹ Борн М. Состояние идей в физике// Борн М. Физика в жизни моего поколения: Пер. с нем. – М., 1963. – С.227-228.

²⁰ Паули В. Влияние архетипических представлений на формирование естественнонаучных теорий у Кеплера: Пер. с нем. Ю.А.Данилова// Паули В. Физические очерки/ Отв. ред. Я.А.Сморodinский. – М., 1975. – С.138-139.

²¹ Фененко А.В. Анализ консерватизма Карла Маннгейма: кризис парадигмы?// Труды молодых ученых Воронежского государственного университета. – Воронеж, 2002. – Вып.2. – С.213-216.

дефініції²². Причому Маннгейм виходив з гносеологічних потреб, пов'язаних з поліпшенням дослідницького інструментарію для вивчення складних процесів та явищ на маргінесі політичного, соціального, культурного і духовного життя.

„Кожен, хто коли-небудь до кінця продумав яку-небудь теорію, аж до її зв'язків з живим життям, хто брав участь у соціальній боротьбі або хоча б у процесі суспільного життя зміг проникнути в різні соціальні прошарки, дійде висновку, що соціальна боротьба відображається також в етичних концепціях, образах думок і модах, які взаємозв'язані один з одним; що стиль життя і стиль мислення є передовими лініями боротьби, в ході якої здійснюються безпосередньо зримі конфлікти та тертя в економічній і політичній, орієнтованій на владні структури, сферах... Таким чином, якщо дослідник має намір зробити завданням соціології культури та дослідження ідеології не лише вивчення таких взаємозв'язків, де є безпосередня зацікавленість, але й ті області, де йдеться тільки про опосередковане ангажування соціальних прошарків, то йому необхідно неодмінно удосконалити методи дослідження” – зазначає німецький соціолог²³.

Теорія стилів мислення та взагалі соціологія знання Карла Маннгейма здобули неабияку популярність у науковій і суспільно-політичній думці середини ХХ ст., хоча й оцінювалися вельми суперечливо, а деякими вченими вкрай негативно²⁴.

Та, попри розмаїття оцінок і тлумачень, зазначена термінологічна новація відображала тогочасні дослідницькі інтенції багатьох учених, котрі прагнули відтворити переломлення соціального контексту науки в когнітивних процесах, а також надати йому певного сенсу.

Схожими мотивами керувався й польський дослідник Л.Флек, який прагнув окреслити соціокультурний вимір наукової діяльності, зокрема в історії медицини. Для реконструкції складного механізму цієї взаємодії він упроваджував понятійну зв'язку „стиль мислення”/„розумовий колектив”, яка мала заповнити гносеологічні прогалини в студіях з історії науки.

²² Манхейм К. О специфике культурно-социологического познания: Пер. с нем. А.В.Дранова// Манхейм К. Социология культуры: Избранное. – М.-СПб., 2000. – С.283-287.

²³ Его же. Социологический генезис социологии культуры// Там же. – С.468.

²⁴ Див., наприклад: *Поппер К.* Открытое общество и его враги: В 2 т.: Пер. с англ. под общей ред. В.Н.Садовского. – М., 1992. – Т.2: Время лжепророков: Гегель, Маркс и другие оракулы. – С.245-248; *Арон Р.* Лекции по философии истории// Арон Р. Избранное: Измерения исторического сознания/ Отв. ред. И.А.Гобозов. – М., 2004. – С.233-235.

„Якщо визначити ‘розумовий колектив’ як співтовариство людей, які взаємно обмінюються ідеями чи підтримують інтелектуальну взаємодію, то він стане в наших очах одиницею розвитку якої-небудь сфери мислення, певного рівня знання та культури. Це і є те, що ми називаємо стилем мислення”, – відзначає Флек²⁵.

Зауважимо, що в іншому місці польський учений подає більш вузьке тлумачення „стилю мислення”, зокрема характеризує його як „спрямоване спостереження разом з відповідною ментальною та предметною асиміляцією сприйнятого”²⁶.

Водночас „стиль мислення” виступає в його студії як своєрідна замкнута система, яка створює певну гармонію інтелектуальної взаємодії між суб’єктом, одержаним знанням та об’єктом пізнання.

Втім, стиль мислення забезпечує також гармонію ілюзій і упереджень, яких неможливо позбутися в межах цієї системи²⁷. Відтак автор пропонує досить складну модель, що враховує різні інтерактивні чинники у формуванні наукового знання та характеризує його як результат колективного пізнавального процесу.

З означеної перспективи функціонування науки розглядається Флеком як історичний зв’язок, взаємодія різних стилів мислення. На його думку, саме сплетіння різних поворотів мислення, позаяк вони пов’язані з усім обсягом знань, які мають „розумові колективи”, часто-густо призводить до виникнення сучасних наукових понять²⁸.

Таким чином, учений демонструє соціокультурні та інтелектуальні витоки походження наукових фактів.

На його думку, факт – це „результат певного стилю мислення”²⁹ або понятійна структура „яка відповідає стилю мислення, котру можна вивчити з історичної, індивідуально- та колективно-психологічної точок зору”³⁰.

Варто відзначити, що свої думки автор, лікар та мікробіолог з великим експериментальним досвідом, ілюструє численними і досить специфічними прикладами з історії дослідження сифілісу протягом кількох століть.

Зокрема, дослідник аналізує як виникло сучасне поняття „сифілісу”. Адже сифіліс, як і інші хвороби, для Флека – це термін, символ-метафора, яку конструюють науковці у своїй свідомості, щоб

²⁵ Флек Л. Указ. соч. – С.64.

²⁶ Там же. – С.121.

²⁷ Там же. – С.63.

²⁸ Там же. – С.122.

²⁹ Там же. – С.117.

³⁰ Там же. – С.106.

задовольнити вимоги пізнавального процесу та потреби комунікації в академічному середовищі.

Взагалі термінологічна пара польського дослідника мала відобразити соціокультурний зміст когнітивної свідомості „розумового колективу”, як у діахронному, так і синхронному розрізі. Відтак пізнавальна діяльність розглядається Флеком як соціальний процес, який продукує вимоги до комунікації між окремими дослідниками, позаяк циркуляція знань, уявлень, стандартів і норм раціональності забезпечує існування „розумового колективу”.

Заразом вона певною мірою нагадує понятійну зв'язку „парадигма”/„наукова спільнота” американського історика науки Томаса Куна. Недаремно останній розглядав студію Флека як предтечу багатьох своїх ідей³¹.

Зокрема, Кун навіть застосовує термінологічне сполучення „новий стиль дослідження” та „старий стиль дослідження” для позначення процесу трансформації в „нормальній науці”³².

Подібну понятійну конструкцію („стиль мислення”/„соціальний прошарок”) використовував і К.Маннгейм. Щоправда німецький учений прагнув з'ясувати соціальні та культурні виміри консерватизму як ідеології та політичної доктрини, тобто керувався дещо відмінною дослідницькою мотивацією.

Зауважимо, що і Маннгейм, і Флек, передусім виходили з ідеї культурної або точніше соціокультурної своєрідності та гетерогенності тієї чи іншої історичної доби. Ця думка належить до засадних положень теорії „стилів мислення” у варіаціях обох учених.

Наприклад, Флек тримався гадки, що кожна „історична культурна доба” є соціальною структурою, що має свої домінуючі концепції, але водночас зберігає інтелектуальні залишки минулого та містить зародки майбуття³³.

Схожу тезу знаходимо і в студіях Маннгейма. Зокрема, останній уважав, що „соціальний прошарок не створює свій стиль мислення з нічого, що він вростає у вже існуючу картину світу і систему мислення, сприймаючи незвичайну для нього, до того часу, можливо ту, яка існувала лише в зародку тенденцію думки, підкоряючи її

³¹ Кун Т. Предисловие// Кун Т. Структура научных революций: Пер с англ./ Сост. В.Ю.Кузнецов. – М., 2003. – С.15.

³² Там же. – С.206.

³³ Флек Л. Указ. соч. – С.54.

задачам функцій, що змінилися, і тільки в такий спосіб згодом перетворюючи її в дійсно щось нове³⁴.

У радянському інтелектуальному просторі

Вважається, що поява чи вірніше поступове перетікання терміна „стиль мислення” в радянський інтелектуальний простір відбулося в 60–70-х роках ХХ ст.³⁵

Спершу він уживався, переважно в студіях з наукознавства, а також у працях, в яких порушувалися філософські проблеми історії науки. Щоправда ця термінологічна новація ширилася, здебільшого без зазначення джерела походження, а відтак у відриві від первісних теорій „стилів мислення” К.Маннгейма, Л.Флека та ін.

Такі передумови поширення поняття „стиль мислення” на теренах радянської науки спричинилися до досить специфічних спроб його тлумачення та інструментального використання.

Первісно цей термін розуміли досить вузько. Зокрема, вважали, що стиль мислення складається з певних правил, переважно не сформульованих, а уявних, які визначають алгоритм наукового дослідження³⁶.

Іноді стиль мислення розглядали як детермінанту стратегії наукового пошуку та дослідницької програми³⁷, як певний канон³⁸, як базові принципи логічної конструкції теорій³⁹, за якими будується світ науки в ту чи ту історичну добу тощо.

У ширшому сенсі зазначене поняття трактували як сукупність характерних норм мислення певного історичного періоду, загально визнаних уявлень про ідеальне наукове знання та відповідних способах його одержання⁴⁰.

³⁴ Манхейм К. Социологическая теория культуры в ее познаваемости (Конъюнктивное и коммуникативное мышление): Пер. с нем. А.В.Дранова// Манхейм К. Социология культуры: Избранное. – С.372.

³⁵ Иващенко В. Стиль мислення// Історіографічний словник: Навчальний посібник для студентів історичних факультетів університетів/ За ред. С.І.Посохова. – Харків, 2004. – С.255-256.

³⁶ Чудинов Э.М. Теория познания и современная физика (Гносеологические принципы и физические теории). – М., 1974. – С.49.

³⁷ Серебрякова Э.С. Место стиля мышления в структуре научного знания// Стиль мышления как выражение единства научного знания. – Воронеж, 1981. – С.56.

³⁸ Крымский С.Б. О стиле мышления современного естествознания// Проблемы философии и методологии современного естествознания. – М., 1973. – С.306.

³⁹ Веденов М.Ф., Сачков Ю.В. Проблема стилей мышления в естествознании. – М., 1971. – С.5.

⁴⁰ Кравец А.С. Указ. соч. – С.16-17.

Дехто з дослідників характеризував стиль мислення як „логічну форму (структуру), яка визначається стандартними уявленнями (системою категорій, ідей, принципів) тієї теоретичної системи, яка відповідає історично конкретній формі витлумачення детермінації процесів і явищ дійсності та визначає як загальні, так і окремі способи розгляду об'єктів, тобто методологію та методику конкретних досліджень”⁴¹.

За афористичним висловом одного з учасників тодішніх дискусій „стиль мислення – це те, що витає в науковій сфері, виражає „дух” наукового мислення свого часу”⁴².

Щодо функцій цього терміна, то вважалося, що останній репрезентує функції інтеграції наукових знань та гносеологічного ідеалу⁴³.

Наразі обстоювалася думка про двоїсту природу стилю мислення: загальну (властиву певній історичній добі в цілому) та предметну або дисциплінарну (характерну для певної науки)⁴⁴.

Водночас стилю мислення відводили й організаційно-структурну функцію, зокрема наголошували, що він „організовує процес наукового пізнання відповідно з певним зразком, еталоном наукової теорії”⁴⁵. Зокрема, низка науковців послуговувалася цим поняттям для позначення сукупності способів і методів організації знань у цілісній системі⁴⁶.

Взагалі стиль мислення розглядався як операційний термін для характеристики загальної картини світу науки певної доби⁴⁷.

Зрештою, в більш чи менш відрефлектованому вигляді ця дефініція вживалася в парній термінологічній конструкції „стиль мислення”/„ідеал науковості”.

Така специфіка застосування зумовлювала домінування нормативної функції цього поняття. Відтак змістове наповнення стилю мислення коливалося, зазвичай у межах тлумачення зазначеної нормативності, яка набувала то універсальних рис ідеальності, то

⁴¹ Семакова З.М. Указ. соч. – С.210.

⁴² Кравец А.С. Указ. соч. – С.22.

⁴³ Уваров А.И. К вопросу о стиле мышления в исторической науке// Вопросы методологии общественных и гуманитарных наук. – Калинин, 1972. – С.54.

⁴⁴ Там же. – С.53.

⁴⁵ Чудинов Э.М. Теория относительности и философия. – М., 1974. – С.254.

⁴⁶ Сачков Ю. Проблема стиля мышления в естествознании// Философия и естествознание. – М., 1974. – С.75.

⁴⁷ Устюгова Е.Н. Проблема стиля в контексте теории деятельности// Понятие деятельности в философской науке. – С.179.

приземлених ознак стереотипу, алгоритму, канону, традиції, логічної структури, пріоритетів, принципів у дослідницькій стратегії чи програмі тощо.

Втім, на зламі 1970–1980-х років відбувається перегляд у тлумаченнях сенсу вказаного терміна та його функціонального призначення.

Останній пов'язаний зі спробами розглянути стиль мислення з перспективи ціннісних, а згодом соціокультурних характеристик. Відтак домінація гносеологічного розуміння цього поняття, зокрема його нормативної й організаційно-структурної функцій, поступається трактуванню стилю мислення як знаку, носію соціокультурного, ціннісного змісту наукового знання⁴⁸.

Зокрема, наприкінці 1970-х років один з учасників тогочасних дискусій тримався думки, що „стиль наукового мислення, з одного боку фіксує у формі картини світу досягнення, нормативи, які виробляються у процесі самої науково-пізнавальної діяльності, а з іншого боку, з'єднує наукове пізнання з позанауковими формами пізнання, переломлюючи здобутки інших наук, соціально-культурного контексту через картину світу певної науки”⁴⁹.

Однак, означені зрушення спостерігаємо не тільки у філософській та наукознавчій літературі, а і в деяких історичних працях. Приміром, 1978 р. видається монографія російського історика-медієвіста Леоніда Баткіна „Итальянские гуманисты: стиль жизни и стиль мышления”.

За старою радянською традицією автор звичайно уникав покликань стосовно походження поняття „стиль мислення”, внесеного до назви його студії.

Достеменно невідомо, якими мотивами керувався вчений: обмеженим обсягом монографії, міркуваннями ідеологічної лояльності, а можливо вважав, що питання походження цього терміна є другорядним з перспективи провідних дослідницьких завдань.

Однак, внутрішні рефлексії автора стосовно предметної області цієї праці виразно демонструють самотутнє розуміння стилю мислення, яке істотно відрізняється від більшості тлумачень радянських філософів та істориків науки. Зокрема, Л.Баткін визначає предметне поле свого дослідження як „історію культурної свідомості в самому широкому сенсі”, „стиль гуманістичного філософування: не

⁴⁸ *Ее же*. Стиль научного мышления как культурологическая проблема// Наука и культура/ Отв. ред. В.Ж.Келле. – М., 1984. – С.126-127.

⁴⁹ *Андрюхина Л.М.* Стиль мышления и его формы в научном познании// Диалектика, логика и методология науки/ Отв. ред. П.П.Чупин. – Свердловск, 1978. – С.67.

стільки, *що* мислили [гуманісти. – *О.Я.*], скільки *як* [курсив Л.Баткіна. – *О.Я.*] вони це робили”⁵⁰.

Причому головна мета монографії, сформульована істориком, полягає в тому, щоб „з’ясувати *культурний* [курсив Л.Баткіна. – *О.Я.*] сенс групової спільноти гуманістів”⁵¹.

Таке розуміння стилю мислення, не тільки виказує дослідницькі устремління автора на відтворення соціокультурного контексту групової свідомості, а й продукує певні паралелі з вищезгаданими теоріями К.Маннгейма та Л.Флека.

Можливо це трактування було запозичене з західної наукової літератури, можливо постало під впливом спілкування з філософом Володимиром Біблером, автором відомої монографії „Мышление как творчество” (М., 1975), який репрезентував інтелектуальну традицію, започатковану російським мислителем Михайлом Бахтінім.

Про ці творчі контакти свідчить і сам Л.Баткін⁵², і відомий історик-медієвіст Арон Гуревич⁵³.

Зрештою, стиль мислення в інструментарії Баткіна слугує досліднику засобом для виявлення специфічних рис свідомості італійських гуманістів як особливої групової спільноти⁵⁴.

Приклад, Баткіна наслідував і український дослідник Іван Іваньо, який використовував термін „стиль мислення” для дослідження творчої спадщини Григорія Сковороди⁵⁵.

На його думку, ця дефініція дозволяє точніше відобразити контекстно-ситуаційні аспекти, пов’язані з жанрово-стилістичною специфікою творчості Сковороди, зокрема з витлумаченням його текстів⁵⁶.

Автор уважав, що „з одного боку, стиль визначається епохою, тобто сукупністю всіх умов виховання, традиції, розвитку письменства, в межах якого поступово відокремлюється в самостійну галузь філософія. З другого боку, це явище пов’язане з пошуками і

⁵⁰ Баткин Л.М. Итальянские гуманисты: стиль жизни и стиль мышления/ Отв. ред. М.В.Алпатов. – М., 1978. – С.8.

⁵¹ Там же. – С.9

⁵² Там же. – С.193 (прим.37).

⁵³ Гуревич А. История историка. – М., 2004. – С.217. Див. про В.С.Біблера: Философы России XIX-XX столетий: Биографии, идеи, труды/ Гл. ред. П.В.Алексеев. – М., 1993. – С.25.

⁵⁴ Баткин Л.М. Указ. соч. – С.170-174.

⁵⁵ Іваньо І.В. Філософія і стиль мислення Г.Сковороди/ Відп. ред. В.М.Нічик. – К., 1983. – С.229.

⁵⁶ Там само. – С.16.

здобутками самого мислителя, його власними поглядами та принципами»⁵⁷.

Втім, Іваньо акцентував увагу на літературних особливостях стилю Г.Сковороди, які дозволяли відтворити світосприйняття цього мислителя та ідентифікувати його в соціокультурній системі координат. Відтак, автор обстоює думку про барокові риси творчості українського мандрівного філософа⁵⁸, які все ж таки тлумачить як „стиль людини перехідної епохи”⁵⁹.

Упродовж 1980-х років поняття „стиль мислення” дедалі більше пов’язують з культурним тлом певної епохи, зокрема з її аксіологічними вимірами. Відтак стиль мислення розглядають як особливий феномен культури, що відіграє неабияку евристичну роль у наукознавстві⁶⁰, а також ототожнюють його з консервативною складовою в пізнавальному процесі⁶¹.

Приміром, російський філософ Олександр Кравець уважав, що „стиль мислення характеризує образ думок, який відповідає історичній добі, загальноприйнятим стереотипам інтелектуальної діяльності. Він виявляється, передусім у формах мислення, які для певного історичного етапу розглядаються як загальноновизнані, як такі, що відповідають духу епохи, ідеалу науковості. На відміну від наукових методів і теорій, котрі неприховано (експліцитно) сформульовані та обґрунтовані, стиль мислення носить характер неочевидного ціннісного знання про правильні канони пізнання, якими керується наукова спільнота”⁶².

Більше того, вчений навіть обстоює думку, що певна інтелектуальна традиція спирається на відповідний стиль мислення⁶³.

Проте, мабуть найяскравіше про суттєві зрушення у тлумаченні стилю мислення, свідчать його метафоричні визначення як своєрідного інтерфейсу між культурою та природознавством, як посередньої ланки між наукою і соціумом⁶⁴.

⁵⁷ Там само. – С.247.

⁵⁸ Там само. – С.245.

⁵⁹ Там само. – С.248.

⁶⁰ Устюгова Е.Н. Стиль научного мышления... – С.128.

⁶¹ Там же. – С.134.

⁶² Кравець А.С. Традиции и инновации в становлении научного стиля мышления// Философия, естествознание, социальное развитие. – С.169.

⁶³ Там же. – С.171.

⁶⁴ Новик И.Б. Стиль мышления... – С.199.

Відзначимо, що такі тлумачення впритул підводили до думки про механізми ціннісного відбору і трансляції норм раціональності, які відповідають даному типу культури.

Варто також відмітити спроби використати це поняття і в дидактичних цілях, зокрема на теренах педагогіки та психології. Причому в даному контексті стиль мислення розглядався як елемент соціального досвіду. Однак, його змістове наповнення пов'язувалося з нормативними приписами в певній сфері людської діяльності⁶⁵.

Отже, стиль мислення на протязі 1980-х років тлумачиться в широкому, соціокультурному сенсі, поза межами змісту власне предметного знання. Фактично цей термін застосовується для позначення уявлень, образів, моделей, норм і зразків, які побутують у глибинних шарах свідомості та створюють первинні схеми пізнавальної діяльності певної доби.

Та найважливішою видається трансформація ідеї тотальних, монолітних стилів наукового мислення (класичного, некласичного, постнекласичного і т.п.), яка до того часу домінувала в філософських працях та студіях з наукознавства.

Натомість постають думки про диференціацію стильових утворень, визнання їхнього видового розмаїття та нерівномірності поширення в різних сферах соціокультурного буття.

Зауважимо, що така констатація була надзвичайно важливою для інструментального застосування цього поняття, оскільки дозволяла гнучко змінювати рівень загальності, а відтак і ракурс висвітлення. Адже стиль мислення відтепер уживається як термін з багатьма динамічними смислами.

Водночас стиль мислення вже не сприймається виключно як інструмент генералізації певних уявлень високого рівня загальності. Натомість він дедалі більше застосовується як індивідуалізуючий маркер щодо певної спільноти чи особи, зокрема щодо визначення характеристик групової та персональної свідомості (наприклад: стиль мислення історичної доби, стиль мислення італійських гуманістів, стиль мислення Г.Сковороди та ін.).

Істотно розширився й функціональний діапазон зазначеної дефініції. Якщо раніше стилю мислення відводили, здебільшого нормативну, синтезуючу та організаційно-структурну функцію⁶⁶, то протягом 1980-х років до кола останніх включили: аксіологічну

⁶⁵ Сенько Ю.В. Формирование научного стиля мышления учащихся. – М., 1986. – С.9.

⁶⁶ Андреев И.Д. О стиле научного мышления // Философские науки. – 1982. – № 3. – С.47.

(ціннісної орієнтації), комунікативну, регулятивну та соціалізуючу функції⁶⁷.

Таким чином, наприкінці радянської доби стиль мислення сприймався як термін поліфункціонального призначення з рухливою варіативністю сенсів та великим інструментальним потенціалом на інтердисциплінарному рівні. Взагалі щодо трактування і застосування цього поняття встановилася певна конвенціональність, яка відображала динамічну рівновагу між наукознавчими та культурологічними підходами.

На пострадянських теренах

Протягом 1990-2000-х років поняття „стиль мислення” набуває значної популярності і широко застосовується в багатьох соціогуманітарних дисциплінах, зокрема в історіографії.

Стиль мислення фіксується і в термінологічному апараті історичної науки та соціогуманітаристики, зокрема в дидактичних посібниках⁶⁸ і словниках⁶⁹.

Зауважимо, що і в сучасну добу це поняття трактується по-різному, але, переважно у межах вищезгаданої конвенціональності.

Приміром, філософи розглядають стиль наукового мислення як засіб метатеоретичного дослідження структури та динаміки науки, зокрема визначають його як „сукупність методологічних регулятивів, ідеалів та норм”⁷⁰. Водночас вони визнають і важливу роль стилю мислення як своєрідного транслятора ціннісних пріоритетів та світоглядних орієнтацій певного історичного часу, тобто культурних складових свідомості.

Історики акцентують увагу на соціокультурному контексті застосування цього поняття, що дозволяє прослідкувати зв'язок науково-пізнавальної діяльності з етно- та соціокультурним середовищем конкретної історичної доби, тобто виявити індивідуальні риси творчості вченого або специфічні стильові характеристики певної академічної спільноти.

⁶⁷ Устюгова Е.Н. Стиль научного мышления... – С.136-137.

⁶⁸ Колесник І.І. Українська історіографія XVIII – початок XX ст.: (Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів)/ Ред. І.Гирич. – К., 2000. – С.42.

⁶⁹ Медведева И.А. Стиль научного мышления// Новейший философский словарь/ 3-е изд., испр.; сост. и гл. ред. А.А.Грицанов. – Минск, 2003. – С.992-993; Иващенко В. Вказ. праця. – С.255-257.

⁷⁰ Медведева И.А. Указ. соч. – С.992.

Втім, указаний термін пропонують використовувати і для генералізації наших уявлень про науково-історичний процес, який розглядають з перспективи зміни й конкуренції стилів мислення⁷¹.

Іноді стиль мислення пов'язують з побутуванням наукових теорій⁷².

Вказане поняття використовують і для ідентифікації поглядів і світогляду відомих науковців, зокрема щодо їхньої належності до певної групової спільноти тощо⁷³.

Мають місце і спроби опрацювання творчої спадщини визначних українських учених, зокрема В.Липинського, із залученням класичної теорії стилів людського мислення К.Маннгейма⁷⁴.

Щоправда і досі залишаються нерозробленими питання про інтелектуальний вибір у межах певного стилю мислення та механізми (способи) його реалізації, про взаємодію стилетвірних чинників і особистих мотивацій ученого/мислителя тощо. Зокрема, досить актуальною є проблема відрефлектованості персонального вибору з огляду на соціокультурні реалії, інтелектуальні домінації певної доби та колізії творчої біографії тощо.

Отже, у застосуванні цього поняття спостерігаємо певні тенденції наступності, зокрема своєрідну рівновагу між культурознавчим та метатеоретичним сенсами. Цей динамічний баланс свідчить, що стиль мислення як операційний термін дозволяє не тільки фіксувати пізнавальний ідеал чи гносеологічну домінуючу певної наукової спільноти, а й розглядати аксеологічні виміри та онтологічні характеристики її побутування.

Однак, в царині української та всієї пострадянської гуманітаристики нині побутують й інші чинники, які продукують кардинальні термінологічні мутації.

Насамперед, варто вказати на інтелектуальну хвилю лінгвістичного повороту, яка повною мірою докотилася до

⁷¹ Колесник І. Методологія історії чи історія методології: метафори історичного дискурсу. Рец. на кн.: *Зашикільняк Л.О.* Вступ до методології історії. – Львів, 1996. – 96 с.; *Зашикільняк Л.О.* Методологія історії: від давнини до сучасності. – Львів, 1999. – 227 с.// Український гуманітарний огляд. – К., 2001. – Вип.5. – С.83.

⁷² *Ионов И.Н.* Судьба генерализирующего похода в эпоху постструктурализма (попытка осмысления опыта Мишеля Фуко)// *Одиссей. Человек в истории.* 1996. Ремесло историка на исходе XX века. – М., 1996. – С.68.

⁷³ *Парамонова М.Ю.* История в сослагательном наклонении: повод для беседы или научная проблема? Опыт современной германской историографии// *Одиссей. Человек в истории.* 2000. История в сослагательном наклонении?. – М., 2000. – С.48.

⁷⁴ *Галушко К.* Консерватор на тлі доби: В'ячеслав Липинський і суспільна думка європейських „правих”. – К., 2002. – С.23.

пострадянського інтелектуального простору лише в 1990–2000-х роках. Вона спричинилася до перегляду самого родового терміна „стиль”, позаяк за висловом голландського вченого Франкліна Анкерсмита постало питання про перенесення цього поняття з історії мистецтва на загальну історію людства⁷⁵.

Перегляд традиційного тлумачення стилю споглядаємо ще в славнозвісній студії французького філософа Мішеля Фуко, зокрема в його характеристиці історії ідей як певного стилю аналізу чи встановлення відповідної перспективи розгляду⁷⁶. Таке розуміння стилю у певному сенсі наближає його до базової авторської дефініції – дискурсу.

Ще більший вплив на циркуляцію поняття „стиль” в соціогуманітаристиці, передусім в історичній науці, мала відома концепція „модусів історіографічного стилю” американського вченого Гайдена Вайта.

Останній тлумачить історичні праці в світлі певних комбінацій трьох дослідницьких стратегій (модусів): аргументації (формізм, органіцизм, механіцизм, контекстуалізм), ідеологічного підтексту (анархізм, консерватизм, радикалізм, лібералізм) та побудови сюжету (роман, комедія, трагедія, сатира)⁷⁷.

Взагалі зазначену концепцію розглядають як пошук відповідності між певним фрагментом минушини та тією частиною мови, яка найкраще її представляє⁷⁸. Відтак навіть скептики нині тримаються думки про різні епістемологічні статуси тексту та можливий ступінь часткової автономії мови⁷⁹.

Наразі нині все більше і більше акцентується увага не стільки на художньо-мистецькому, наукознавчому чи культурологічному розумінні стилю, скільки на стилістиці самого дискурсу. Така „лінгвістична орієнтація” стає своєрідним евристичним лозунгом сучасної доби.

⁷⁵ Анкерсмит Ф. История и тропология: Взлет и падение метафоры: Пер. с англ. М.Кукарцева, Е.Коломоец, В.Катаева – М., 2003. – С.36-37.

⁷⁶ Фуко М. Археология знания: Пер. с фр. М.Б.Раковой, А.Ю.Серебрянниковой / Вступ. ст. А.С.Колесникова. – СПб., 2004. – С.256-257.

⁷⁷ Уайт Х. Метаистория. Историческое воображение в Европе XIX века: Пер. с англ. под ред. Е.Г.Трубиной и В.В.Харитоновой. – Екатеринбург, 2002. – С.49-50.

⁷⁸ Кукарцева М.А. Лингвистический поворот в историописании: эволюция, сущность и основные причины// Вопр. философии. – 2006. – № 4. – С.50.

⁷⁹ Гренье Ж.-И. Размышления о «критическом повороте»// Одиссей. Человек в истории. 2005. – М., 2005. – С.147.

Ці впливи почасти спостерігаємо і в сучасному побутуванні похідної дефініції „стиль мислення”, зокрема в наукознавстві.

Приміром, дехто з учених уважає, що стиль наукового мислення „інтегрує умови розуміння текстів [курсив наш. – О.Я.] відповідно до їхнього соціокультурного контексту і когнітивного змісту, регулює виникнення та зміну смислів, тобто формує і поширює загальноприйнятий контекст наукового пізнання”⁸⁰.

Зазначений пасаж незаперечно виказує постмодерністські впливи, хоча і демонструє прагнення автора пов’язати їх з традиційним тлумаченням цього терміна.

Зрештою, нині відбувається змістовна трансформація як самого родового поняття „стиль”, так і похідної дефініції „стиль мислення”. Таке перетворення продукує нові смисли, а відтак і новітні інструментальні можливості, пов’язанні із використанням інтердисциплінарних дослідницьких практик.

Так чи інакше поняття „стиль мислення” на сьогодні має неабиякий інструментальний потенціал. Адже розмаїті модифікації плаваючих смислів цього терміна чудово відображають сам дух креативності, який шириться в соціогуманітаристиці взагалі та в історичній науці зокрема.

Насамкінець, слід звернути увагу й на термінологічні конструкції, в яких традиційно використовується вказане поняття: „стиль мислення”/„соціокультурна система”, „стиль мислення”/„ідеал науковості”, „стиль мислення”/„образ науки”, „стиль мислення”/„дослідницька програма”/„картина світу” та ін.

Наведені понятійні сполучення не тільки демонструють багатство контекстів в інструментальному застосуванні стилю мислення, а фактично виявляють різні пласти когнітивної свідомості та їхні змістовні маркери. Адже в стильових рисах творчості (універсальних, загальнонаціональних, регіональних, жанрових, групових, персональних та ін.) відображено ставлення особистості (науковця, письменника, митця), наукового колективу чи спільноти до навколишнього світу, зокрема способи його усвідомлення та розуміння.

З означеної перспективи стиль мислення дозволяє розглядати різноманітні аспекти діяльності суб’єкта (вченого) у відмінних соціокультурних середовищах, зокрема характеризувати специфіку

⁸⁰ Хаджаров М.Х. Стиль научного мышления в биологическом познании// http://www.portalus.ru/modules/philosophy/print.php?subaction=showfull&id=1108503792&archive=0211&start_from=&ucat=1&

його світосприйняття та наукових поглядів, творчі мотивації, авто- і гетеростереотипи, дослідницькі пріоритети й ціннісні орієнтації, персональну позицію, місце у професійній спільноті та роль у неформальному творчому колективі (напрямок, течія, школа, гурток, група) тощо.

Більше того, стиль мислення застосовують не тільки для відтворення того чи іншого соціокультурного контексту когнітивної свідомості, а й для структуризації загального образу світу науки.